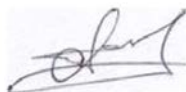

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

ГАЛЯН Андрій Ігорович

УДК 159.923.2 : 378,1 : 61 (043.3)

**ОСОБИСТІСНІ РЕСУРСИ АДАПТАЦІЇ МАЙБУТНІХ МЕДИЧНИХ
ПРАЦІВНИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Луцьк – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор
Вірна Жанна Петрівна,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
декан факультету психології

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор,
дійсний член НАПН України
Яценко Тамара Семенівна,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
завідувач кафедри глибинної корекції
і психолого-соціальної реабілітації

кандидат психологічних наук, доцент
Луньов Віталій Євгенович,
Інститут психології імені Г.С. Костюка
НАПН України,
провідний науковий співробітник
лабораторії психології навчання

Захист відбудеться 10 грудня 2016 року об 11.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 32.051.05 у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки за адресою: вул. Потапова, 9, м. Луцьк, 43024.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки за адресою: вул. Винниченка, 30 а, м. Луцьк, 43024.

Автореферат розісланий 10 листопада 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. Я. Малімон

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Світові суспільно-політичні та економічні процеси не могли не вплинути на специфіку психологічних досліджень особистості. Одні з них стосуються вивчення її суб'єктної активності (Г. Костюк, В. Роменець, С. Максименко, К. Абульханова-Славська, Г. Балл, М. Боришевський, В. Петровський, М. Слюсаревський, В. Татенко, Т. Титаренко), інші – поведінки у важких життєвих умовах (Л. Анциферова, Ф. Березін, Л. Дика) та її психічної регуляції (М. Боришевський, Ж. Вірна, О. Конопкін, В. Моросанова, Т. Яценко та ін.). Проте останнім часом все частіше предметом наукових дискусій у межах окремих дисциплін і системного вивчення на стику наук стає адаптація та її вплив на розвиток самосвідомості людини. Проблему адаптації вивчали в межах дослідження стресу та можливостей його подолання з різних підходів, зокрема: особистісно-орієнтованого (Л. Анциферова, Дж. Аверілл, Г. Вайллант, С. Кобазя, П. Райс, Р. Уайт, Н. Хаан), проблемно-орієнтованого (В. Бодров, Дж. Метлін), когнітивного (Р. Лазарус, С. Елдрін), ресурсного (Д. Навон, Д. Гофер, П. Вонг). Спільним для них є розгляд механізмів подолання життєвих труднощів на основі теорії особистості. Особливої актуальності набувають проблеми адаптаційного потенціалу (Д. Леонтьєв, А. Маклаков, А. Реан) як інтегративного чинника, який є засадничим для соціалізації індивіда і його професійного становлення.

Адаптація до професійної діяльності (Ф. Березін, Л. Китаєв-Смик, В. Бодров, Л. Дика) передбачає опис взаємовідносин людини і професії за допомогою поняття «самореалізація особистісних можливостей, особистісного потенціалу» (А. Брушлінський, К. Абульханова-Славська, В. Знаков, Д. Леонтьєв, С. Рябікіна та ін.), яке дослідники трактують досить широко. Під особистісним потенціалом розуміють особистісні якості та властивості, що в контексті нашого дослідження слугують особистісними ресурсами, забезпечуючи досягнення самореалізації особистості в площині її професійного буття.

Дослідження Л. Балабанової, В. Казначєєва, У. Кеннона, Л. Китаєва-Смика, Л. Лазаруса, В. Медведєва, Г. Сельє, Н. Хрящева та інших засвідчили, що особистісні (у багатьох дослідженнях вони представлені як психологічні) ресурси є не менш важливими для успішності процесу адаптації, ніж фізіологічні. Їх значущість зростає під час адаптації людини до умов професійної діяльності, початок якої, нарівні зі зміною умов життєдіяльності, може супроводжуватися виникненням різноманітних психічних станів та емоційних переживань. А тому, щоб успішно їх опанувати, звести до мінімуму їх негативний вплив, необхідні знання особливостей та закономірностей їх прояву та розвитку.

Здатність до адаптації та саморегуляції у професійних функціях є важливою, професійно значущою якістю особистості (С. Максименко, Ж. Вірна та ін.). З огляду на це розгляд особистісних ресурсів як досвіду усвідомлення особистістю власних можливостей, який стає потенціалом для саморозкриття та творчого професійного саморозвитку, а також досвіду, який необхідний для переходу від актуального стану до

бажаного результату (Ф. Майленова), підкреслює важливість дослідження особистісних ресурсів в адаптуванні до професійної діяльності.

Особливої актуальності окреслене набуває під час професійного становлення майбутніх медичних працівників. Поняття «медичний працівник» досить широко презентує групи осіб, які на різних рівнях виконують професійні обов'язки у сфері медицини (О. Щукін), а також тих, хто навчається у закладах медичного профілю (Г. Чеботарьова). Майбутні медичні працівники (студенти медичного коледжу) перебувають на початковому етапі професійного становлення, де засвоюють основи професійної діяльності, виконуючи завдання під час практичних занять у спеціалізованих аудиторіях та базових лікувальних закладах, виробничої практики та спілкування з викладачами, значна частина яких (з професійно-орієнтованих дисциплін) належить до когорти лікарів-практиків. Отже, процес навчання в медичному коледжі та його організацію розглядаємо як початкову стадію професійної діяльності, а її ефективність залежить від здатності адаптуватися до неї.

Незважаючи на те, що проблематика особистісних ресурсів посідає гідне місце в психологічних дослідженнях, питання про їх функціональне значення та механізми дії і досі залишається поза належною увагою науковців, особливо на рівні системно-діяльнісного підходу. Окрім цього, помітна нечіткість визначення поняття ресурсів (Д. Леонтьєв, С. Хобфолл та ін.), що спричинено як складністю емпіричного вивчення феномену ресурсу, так і термінологічною неузгодженістю. Отож очевидна актуальність, недостатня розробленість та перспективність цієї проблеми зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – «Особистісні ресурси адаптації майбутніх медичних працівників до професійної діяльності».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до наукової теми кафедри загальної та соціальної психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки «Методологія і практика дослідження особистості» та є складовою комплексної науково-дослідної теми «Психологія професіоналізму особистості: технології професійного самозбереження в практиці» (номер державної реєстрації 0113U002217), яку координує Міністерство освіти і науки України. Тему дисертаційного дослідження затвердила Вчена рада Волинського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 4 від 27.11.2014 р.) й узгодила Міжвідомча рада з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 8 від 15.12.2015 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному та емпіричному обґрунтуванні особливостей функціонування особистісних ресурсів, що забезпечують адаптацію майбутніх медичних працівників до професійної діяльності.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

1. На основі теоретичного аналізу літературних джерел вивчити стан розробленості проблеми адаптації та особистісних ресурсів адаптації у міждисциплінарному дискурсі.

2. З'ясувати місце особистісних ресурсів у цілісному процесі адаптації до професійної діяльності майбутніх медичних працівників та визначити методологічні засади їх вивчення.

3. Емпірично дослідити функціонування особистісних ресурсів адаптації до професійної діяльності майбутніх медичних працівників.

4. Визначити типологію, особливості та закономірності функціонування особистісних ресурсів адаптації майбутніх медичних працівників до професійної діяльності.

Об'єктом дослідження є адаптація особистості до майбутньої професійної діяльності.

Предмет дослідження – особистісні ресурси адаптації майбутніх медичних працівників до професійної діяльності.

Теоретико-методологічну основу дослідження сформували наукові положення щодо: професійного становлення особистості (О. Бондаренко, Ж. Вірна, В. Луньов, В. Панок, Н. Пов'якель, Г. Радчук, Н. Чепелева, В. Шевченко, Т. Яценко та ін.); професійно-психологічної адаптованості особистості (Ф. Березін, Ж. Вірна, Д. Завалішина, О. Маклаков, А. Налчаджян, А. Реан, О. Саннікова, О. Солодухова, А. Фурман, Л. Шпак та ін.); особистісної ресурсності суб'єкта (В. Бодров, Ж. Вірна, Є. Галажинський, О. Лактіонов, Д. Леонт'єв, Е. Муздибаєв та ін.); системного підходу, який розглядає психологічні процеси та явища у їх взаємозв'язку та взаємозумовленості (О. Балл, Б. Ломов, С. Максименко, В. Мерлін та ін.); психологічного супроводу професіоналізації майбутніх медичних сестер (І. Вітенко, О. Грандо, М. Кіркеволд, В. Ташликов, Й. Харді, В. Шатило та ін.).

Для реалізації поставлених завдань було використано такі **методи дослідження**: теоретичні, зокрема: аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, систематизація наукової літератури з питань особистісного ресурсу в системі адаптації майбутніх медичних працівників до професійної діяльності; емпіричні, до яких належать: бесіда, спостереження, тестування із використанням низки психодіагностичних методик, серед яких: «Опитувальник соціально-психологічної адаптації» (К. Роджерс та Р. Даймонд); «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах» (О. Фанталова); «Стилі саморегуляції поведінки» (В. Моросанова); «Активізуюча профорієнтаційна методика» (М. Пряжников); опитувальник «Шкала контролю за дією» (Ю. Куль); тест «Способи оволодіваючої поведінки» (Р. Лазарус); тест «Емоційний інтелект» (Н. Холл); тест «Самооцінка стресостійкості особистості»; методика діагностики самооцінки психічних станів Г. Айзенка; Опитувальник рівня агресивності Басса-Дарки (Buss-Durkey Hostility Inventory); опитувальник «Оцінка соціально-професійної компетентності»; авторська анкета «Мотиваційно-ціннісний портрет майбутнього медичного працівника»; авторська методика на вивчення змісту ціннісних уподобань студентів. Для статистичної обробки емпіричних результатів застосовувався: кластерний аналіз (для виділення рівнів адаптованості майбутніх медиків); кореляційний аналіз (для виявлення взаємозв'язку між компонентами особистісного

потенціалу та адаптованості особистості); t-критерій Ст'юдента (для визначення статистичної значущості відмінностей між рівнями адаптованості); факторний аналіз (для мінімізації кількості змінних і концентрації інформації про структуру адаптованості й особистісних ресурсів у формі невеликого масиву даних). Статистичну обробку даних проведено за допомогою комп'ютерного забезпечення SPSS для Windows (версія 17.0) й статистичного пакету програми IBM SPSS Statistics 21.

Вибірку дослідження, що проводилося на базі Вищого навчального комунального закладу Львівської обласної ради «Бориславський медичний коледж», склали 223 студенти 3–4-х курсів спеціальностей «Лікувальна справа» та «Сестринська справа».

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що:

уперше запропоновано поняття «особистісні ресурси адаптації», конкретизовано його онтологічний та феноменологічний аспекти; розроблено модель функціонування особистісних ресурсів, ключовими з яких є мотиваційно-ціннісний, регуляторний та емотивний, у цілісному процесі адаптації майбутніх медичних працівників до професійної діяльності; виокремлено типи особистісних ресурсів адаптації майбутніх медичних працівників до професійної діяльності (продуктивний, помірно-продуктивний та непродуктивний) відповідно до рівня адаптованості та прояву особистісних ресурсів, а також встановлено їхній психологічний зміст; виокремлено особливості, які визначають адаптованість майбутніх фахівців на початковому етапі їх професійного становлення; визначено закономірності адаптації майбутніх медичних працівників до професійної діяльності, у яких конструктивність процесу адаптації визначається змістом, типом та особливостями прояву особистісних ресурсів;

уточнено сутність та зміст особистісних ресурсів для забезпечення ефективної адаптації майбутніх медичних працівників до професійної діяльності;

удосконалено теоретичні напрацювання щодо змісту мотивації, цінностей, саморегуляції та емоційного інтелекту з включенням їх до структури особистісних ресурсів адаптації;

розвинуто на новому, якісному рівні ідеї особистісного становлення та розвитку суб'єкта діяльності як відкритої системи, здатної до самоорганізації та саморозвитку, де адаптація забезпечує взаємодію внутрішніх особистісних утворень з нормами соціального та професійного середовища.

Практична значущість дисертаційного дослідження полягає в тому, що встановлені факти і сформульовані на їх основі психологічні висновки можуть бути використані в практиці фахової підготовки майбутніх медичних працівників до професійної діяльності. Запропонована методика емпіричного дослідження особистісних ресурсів адаптації майбутніх медичних працівників до професійної діяльності, результати, одержані внаслідок емпіричного дослідження, прислужатся психологам для вивчення адаптованості студентів до майбутньої професійної діяльності, а також розробки на цій основі розвивально-корекційних заходів підвищення її рівня. Напрацювання та узагальнення доповнять зміст таких навчальних дисциплін, як «Загальна психологія», «Психодіагностика», «Психологія особистості»,

«Експериментальна психологія», «Диференціальна психологія», «Психологічне консультування» у вищих навчальних закладах та низки дисциплін у медичних коледжах.

Результати **дослідження** впроваджені в навчальний процес Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-29/02/2634 від 06.09.2016 р.); Запорізького національного університету (довідка № 01-15/238 від 22.09.2016 р.), Херсонського державного університету (довідка № 01-28/1634 від 05.09.2016 р.); Вищого навчального комунального закладу Львівської обласної ради «Бориславський медичний коледж» (довідка № 279 від 07.09.2016 р.); Дрогобицької філії ТзОВ «Медичне училище «Медик» (довідка № 38 від 08.09.2016 р.); Луцького базового медичного коледжу (довідка № 01-07/256 від 22.09.2016 р.).

Особистий внесок здобувача. У статті, написаній у співавторстві, особистий внесок полягає у визначенні впливу особистісних ресурсів майбутніх фахівців на саморозкриття та творчу самореалізацію у професійній адаптації.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення дисертаційної роботи відображені в публікаціях автора та обговорені на засіданнях кафедри загальної та соціальної психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Результати наукової роботи оприлюднено автором в доповідях і повідомленнях на міжнародних науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми сучасної медичної психології» (Київ, 2013); «Досвід України та країн Європейського Союзу у вирішенні актуальних проблем психології в сучасних соціально-політичних умовах» (Київ, 2015); «Pedagogy and psychology in the age of globalization – 2015» (Budapest, 2015); VIII International Scientific Conference «The Problems of Empirical Research in Psychology and Humanities» (to the 100th anniversary of the birth of Roland Barthes) (Krakow, Poland, 2016); «Aktualne pytania i problemy rozwoju nauk społecznych» (Kielce, Rzeczpospolita Polska, 2016); «Na pograniczach kultur i narodów. Gospodarka – społeczeństwo – kultura» (Sanok, 2016); «Особистість у соціальному, віковому та клінічному вимірі сучасного життя» (Луцьк, 2016); «Особистість. Стосунки. Розвиток. Міждисциплінарний аспект» (Львів, 2016); «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін» (Суми, 2016).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження висвітлено у 13 публікаціях, із яких 5 статей опубліковано у виданнях, що включені до переліку фахових у галузі психології, 2 статті – у міжнародних періодичних виданнях з психології.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (299 найменувань, з них 32 – іноземною мовою), 11 додатків на 20 сторінках. Робота містить 26 таблиць і 26 рисунків. Основний зміст дисертації представлений на 179 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність, сформульовано мету і завдання дослідження, визначено його об'єкт, предмет, методи; розкрито методологічні й теоретичні засади дослідження, окреслено наукову новизну та практичне значення роботи; наведено дані про апробацію та впровадження результатів; подано відомості про публікації, структуру й обсяг дисертації.

У **першому розділі** – *«Теоретико-методологічні засади дослідження особистісних ресурсів адаптації особистості до професійної діяльності»* – висвітлено онтологічні та феноменологічні аспекти поняття «адаптація», з'ясовано його функціональні особливості в контексті професійної діяльності майбутніх медичних працівників; представлено концептуальну модель адаптації майбутніх медичних працівників до професійної діяльності.

Теоретико-методологічний аналіз основ дослідження адаптації та особистісних адаптаційних ресурсів охоплює медичний, фізіологічний, психофізіологічний, психологічний аспекти. У сучасній психологічній науці проблема адаптації набула особливої популярності в другій половині ХХ століття. З'явилося багато досліджень, автори яких розглядають як загальні підходи до розв'язання цієї проблеми, так і її окремі аспекти. Всебічність пізнавальних можливостей в психоаналітичній (Г. Гартман, А. Фройд, З. Фройд), гуманістичній (А. Маслоу, К. Роджерс), когнітивній (Ж. Піаже) та біхевіористській (Г. Айзенк, Р. Хенкі, Л. Філіпс) концепціях адаптації особистості пов'язана зі специфікою завдань проведених досліджень, а також з відмінністю підходів, засадничих в окремих наукових школах.

У структурі адаптації людини виокремлено три функціональних рівні: фізіологічний, психологічний і соціальний. Зазначається, що, незважаючи на те, що питання психологічної, соціальної та соціально-психологічної адаптації, на відміну від проблем біологічної адаптації, в теоретико-методологічному аспекті вивчені недостатньо, очевидною є спільність дії адаптаційних механізмів, проте їх реалізація є специфічною. Процес адаптації трактують як єдність взаємопов'язаних сторін (П. Анохін, І. Павлов, Г. Сельє, І. Сеченов), основою якої слугує активність соціального середовища, з одного боку, і активність особистості – з іншого. А розгляд адаптації як процесу, результату і підстави для формування новоутворень (психічних якостей) сприяє різнобічному її аналізу (А. Реан).

Виокремлено ключові методологічні настанови, з опертям на які проаналізовано феномен адаптації: діяльнісна (О. Леонтьєв), системно-динамічна (Б. Ломов) та соціально-психологічна (А. Налчаджян). Феноменологічний аналіз адаптації дає підстави окреслити такі її смислові наповнення: адаптація як життєдіяльність у мінливих умовах існування; адаптація як активне пристосування до змінених умов середовища; адаптація як досягнення стійкості в зміненому середовищі. Стверджено, що адаптація є механізмом саморозкриття особистості, який забезпечує трансформацію змін довкілля до внутрішніх умов створення нових способів взаємодії з реальністю та із собою, необхідних для збереження власної цілісності.

Сьогодні основний акцент учені роблять не на фіксований стан адаптованості до середовища, а на адаптивність особистості як властивість, в основі якої лежать особливості мотиваційно-ціннісної сфери, що дають змогу зберегти ядро особистості за умови мінливості зовнішніх факторів. Адже якщо адаптивність не сформована, то адаптаційні навички можуть стереотипно відтворюватися в онтогенезі, істотно ускладнюючи процеси розвитку і самореалізації особистості (О. Гефеле).

Розгляд змісту і сутності феномену адаптації, що виражається параметром адаптивності/неадаптивності, детермінує нагальність розгляду ресурсів адаптації, відображених смисловою категорією «адаптаційний потенціал». Виокремлено два підходи у вивченні адаптаційного потенціалу особистості: медико-біологічний та психологічний. Якщо, згідно з першим, адаптаційний потенціал співвідноситься з функціональним станом організму, що володіє певними можливостями адекватного реагування на несприятливі фактори, то основою психологічних концепцій адаптаційного потенціалу є звернення до різноманітних поєднань індивідуально-психологічних характеристик особистості.

Водночас, на відміну від теорії рис, що актуалізує стійкий (trait-like) характер властивостей, які становлять ядро особистості (Р. Еммонс), в сучасних підходах (Ф. Лютанс, С. Хобфол, С. Мадді, А. Бандура та ін.) особистісні ресурси потрактовано як гнучкі властивості особистості (state-like) з відповідним прижиттєвим генезисом і здатністю піддаватися корекції і розвитку. На такому розумінні ґрунтуються інтегральні концепції особистісних ресурсів, у яких передбачено існування інтегральної системної особистісної характеристики, яка контролює і організовує «ресурсообіг» (розподіл, інвестиції, втрата, набуття) (С. Хобфол). Серед них – концепції базового самооцінювання (Core self-evaluation), психологічного капіталу (PsyCap) (F. Luthans), «здатність до саморегуляції» (Self-regulation competence) (K. Schroder) та особистісного потенціалу (Д. Леонтьєв).

Теоретико-методологічний аналіз різноманітних концепцій та теорій особистісних ресурсів у контексті адаптації майбутніх медичних працівників до професійної діяльності сприяв виокремленню низки ресурсів (соціально-психологічні, особистісні та фахово-компетентнісні), що сукупно формують адаптаційний потенціал особистості. Соціально-психологічні ресурси адаптації представлені соціальним інтелектом (забезпечує можливість суб'єкт-суб'єктного пізнання (Ю. Ємельянов), пізнання соціальних ситуацій (Д. Векслер), соціальне пристосування (Г. Олпорт)) та соціально-професійною компетентністю (уявлення суб'єкта про професію, її переваги, труднощі, проблеми тощо). Фахово-компетентнісні ресурси адаптації реалізуються у професійних знаннях, уміннях та навичках. Проте ключову роль у цілісному процесі адаптації до професійної діяльності відведено *особистісним ресурсам* адаптації. Серед таких: *мотиваційно-ціннісний* (реалізований ціннісною спрямованістю, особистісною та професійною мотивацією, самооцінкою, що загалом сприяють розвитку у майбутнього фахівця професійної ідентичності); *регуляторний* (представлений змінними, що характеризують стійкі стратегії і способи організації поведінки та її саморегуляції);

емотивний (виражений такими властивостями особистості, як стресостійкість, емоційний інтелект, особистісні стани (тривожність, агресивність)). Їх змістовий та процесний аналіз представлений у моделі функціонування особистісних ресурсів адаптації до професійної діяльності майбутніх медичних працівників (рис. 1).

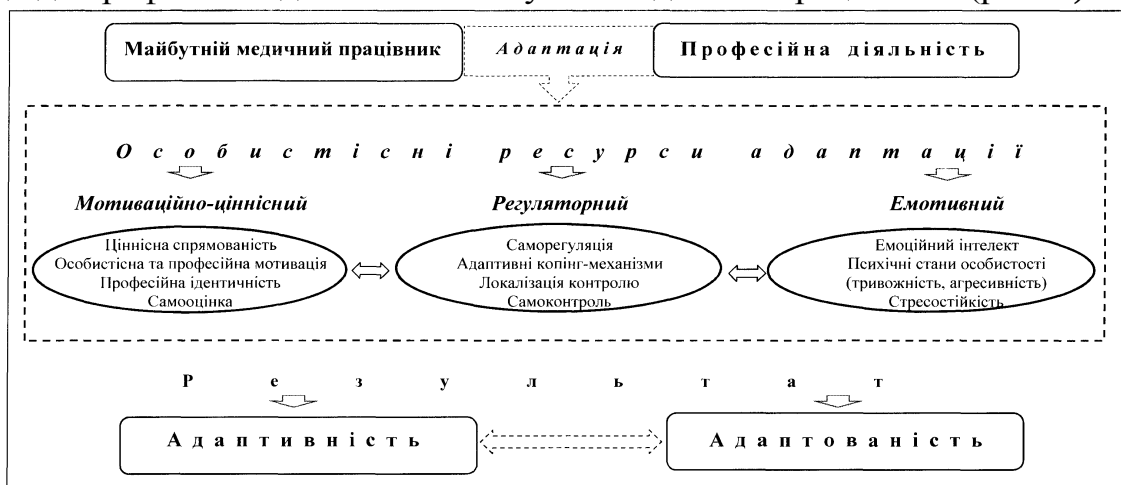

Рис. 1. Модель функціонування особистісних ресурсів адаптації до професійної діяльності майбутніх медичних працівників

У дослідженні особистісні ресурси адаптації визначено як індивідуально-психологічні властивості особистості майбутніх медичних працівників, які утворені взаємодією мотиваційно-ціннісного, регуляторного та емотивного ресурсів, що без надмірних енергетичних затрат сприяють їхній успішній адаптації до професійної діяльності. Її результатом є поява особистісного стану адаптованості та адаптивності як особистісної властивості.

Професійна *адаптованість* – це стан, у якому фахівець без суттєвих перешкод виконує свою діяльність, приймає рольові очікування яких вимагає від нього професійне середовище, переживає стан самоствердження і вільного вираження творчих здібностей. Міра адаптованості визначається особистісними ресурсами адаптації і потенціалом середовища, з яким особистість взаємодіє. *Адаптивність* є інтегративною властивістю, яка характеризує міру психологічної адаптації особистості та детермінована адаптаційним потенціалом, наповненим особистісними ресурсами. Останні забезпечують цілісність особистості за умови змінюваності зовнішніх факторів. Представлені структурні компоненти функціонують як цілісний процес, забезпечуючи ефективність адаптації.

У **другому розділі** – «Програма емпіричного вивчення особистісних ресурсів адаптації майбутніх медичних працівників до професійної діяльності» – подано процедурно-методичну організацію емпіричного вивчення проблеми та висвітлено особливості прояву адаптованості майбутніх медичних працівників на початковому етапі професіоналізації.

На основі системно-комплексного підходу розроблено програму вивчення особистісних ресурсів адаптації та їх зв'язку із рівнями адаптованості майбутніх медичних працівників. Описано реалізацію розробленого плану кожного етапу дослідження з аналізом необхідних психодіагностичних стандартизованих методик

та авторського опитувальника. Застосовані діагностичні методики засвідчують валідність проведеного дослідження.

За результатами вивчення адаптивності як особистісної властивості («Опитувальник соціально-психологічної адаптації» К. Роджерса і Р. Даймонд) з використанням кластерного аналізу виокремлено рівні (високий, середній, низький) адаптованості майбутніх медичних працівників початкового етапу їх професіоналізації. Відмінності між ними статистично вірогідні за t -критерієм Ст'юдента (високий–середній: 9,30 при $p \leq 0,01$; середній–низький: 8,40 при $p \leq 0,01$; високий–низький: 17,7 при $p \leq 0,01$). Майбутні медичні працівники з певним рівнем адаптованості виявляють відповідний цьому рівню розвиток особистісних якостей. Підставою для констатування цієї залежності є статистично значущі кореляційні зв'язки (використано коефіцієнт кореляції тау- b Кендалла) «адаптивності» з іншими шкалами згаданої методики, а саме: «прийняття себе» ($r=0,396$; $p \leq 0,01$), «прийняття інших» ($r=0,241$; $p \leq 0,01$), «емоційний комфорт» ($r=0,404$; $p \leq 0,01$), «локус контролю» ($r=0,417$; $p \leq 0,01$), «прагнення домінувати» ($r=0,279$; $p \leq 0,01$), «ескапізм» ($r=-0,247$; $p \leq 0,01$).

На основі факторного аналізу (використано метод головних компонент з Варімакс обертанням (нормалізація Кайзера)) показників, одержаних за шкалами згаданої методики, визначено адаптаційне ядро майбутніх медичних працівників, до того ж як усієї вибірки, так і за рівнями їх адаптованості. Загалом за вибіркою адаптаційне ядро формують «соціальна комфортність» (пояснює 48,494% дисперсії) та «інтернальна домінантність» (пояснює 16,217% дисперсії). В обох факторах немає кореляції зі шкалою адаптивності, у результаті чого достатньо підстав для констатування відсутності повноцінної адаптації. Тож йдеться про забезпечення емоційного комфорту, що не тотожне адаптованості.

Проте за рівнями адаптованості спостерігаються деякі відмінності. Зокрема, для респондентів з високим рівнем адаптованості характерна емоційна задоволеність, яка ґрунтується на емоційному комфорті та позитивному самоприйнятті. Достатній рівень самоконтролю та схильність домінувати забезпечують їм можливість контролювати як ситуацію, так і людей, що є поряд з ними, а тому почуватися адаптованими. Майбутні медичні працівники із середнім рівнем адаптованості представлено як самодостатні особистості, з фіксованою, не завжди конструктивною позицією у вирішенні суперечливих ситуацій. Водночас розвинений внутрішній самоконтроль дає їм змогу емоційно комфортно зберігати свій статус-кво у співдії з однолітками, а отже, почуватися адаптованими. Внутрішня структура адаптивності респондентів з низьким рівнем адаптованості спрямована на забезпечення емоційної конформності самоконтролем та ілюзорним заглибленням у внутрішній світ, що створює в них ілюзію адаптованості. Таким чином, внутрішня змістова своєрідність прояву адаптаційної здатності вказує на необхідність акцентувати увагу не на якість адаптованості до середовища, а на таку властивість особистості, як адаптивність.

У **третьому розділі** – *«Особливості функціонування особистісних ресурсів адаптації до професійної діяльності у майбутніх медичних працівників»* – викладено основний матеріал емпіричного дослідження, презентовано

психологічний зміст мотиваційно-ціннісного, регуляторного та емотивного особистісних ресурсів адаптації; представлено типологію особистісних ресурсів, що забезпечують адаптацію майбутніх медичних працівників до професійної діяльності та виокремлено особливості й закономірності, опертя на які забезпечать успішний супровід їхньої підготовки на етапі набуття первинного професійного досвіду.

Констатовано, що мотиваційно-ціннісний ресурс адаптації майбутніх медичних працівників визначається віковими закономірностями становлення життєвих цінностей і смислів та тенденціями професіоналізації, властивими етапу професійного навчання. У респондентів домінує мотив оволодіння професією і включення до професійної діяльності, змістова сутність якого реалізується такими спонуканими: «можливість надавати медичну допомогу людям» (77,8% респондентів), «подобається робота з людьми» (48,9% респондентів розмістили її на перших трьох рангових позиціях), «необхідність медичних знань» (42,2%), «можливість розвинути здібності» (40%). Це свідчить про бажання особистісного та професійного зростання респондентів. Серед чинників, які спонукали їх до вибору медичної професії, переважає власний вибір (44,4% респондентів), інтроєктовані фактори, серед чого референтні особи – батьки, медичні працівники, сімейна традиція (31,2%), та інші чинники, зокрема «не було іншого вибору» (24,4%).

Результати кореляційного аналізу констатували взаємозв'язок мотиваційних тенденцій, які відображають готовність до виконання професійних функцій, з адаптованістю до професійної діяльності ($r = 0,363$; $p \leq 0,01$ (за Пірсоном) та $r = 0,295$; $p \leq 0,01$ (за тау-в Кендалла). Водночас певний її рівень (високий, середній, низький) залежить від емоційного комфорту, який детермінований усвідомленістю різних аспектів майбутньої діяльності. Спостережено середній рівень усвідомлення майбутніми медичними працівниками особливостей своєї майбутньої професії («Активізуюча профорієнтаційна методика» М. Пряжникова). А оскільки мотиваційний вибір є продуктом самосвідомості особистості, зокрема й професійної, то можна говорити про так званий псевдовибір, що не спонукає їх до прийняття відповідального рішення. Усвідомлений мотив, вибір і відповідальність – це попередні і надзвичайно важливі психологічні передумови, які синтезують подальші потреби, що визначають ціннісно-сміслову настанову студента, коли вибір стає сенсом життя.

Показано, що орієнтація респондентів на різноспрямовані цінності сприяє успішній адаптації в навчально-професійному середовищі. Адаптаційними є ті цінності, які відображають сімейні, особисті та частково духовно-моральні аспекти їхньої особистості. Досліджено, що професійні цінності не є ключовими в структурі Я-концепції майбутніх медичних працівників, а тому суттєво не впливають на процес їхньої адаптації. Проте в системі ціннісних орієнтацій досліджуваних спостерігається неузгодженість двох рівнів – уявлення про цінності та можливість їх реалізації. Виявлено значущий зв'язок між індексом адаптивності «адаптованих» майбутніх медичних працівників та показниками неузгодженості, між важливістю та доступністю таких цінностей, як «наявність хороших і вірних друзів» ($r = -0,240$; $p \leq 0,01$), «любов» ($r = -0,198$; $p \leq 0,01$), «щасливе сімейне життя» ($r = -0,239$; $p \leq 0,01$).

Доведено, що в осіб з високим рівнем адаптованості бажані цінності цілком доступні для реалізації, тоді як в осіб з низьким рівнем адаптованості спостерігаються сумніви з приводу втілення своїх цілей і низька готовність до подолання перешкод. Це дає підстави висновувати, що чим нижчий рівень неузгодженості між значущістю цінності та її доступністю, тим вищою є адаптованість майбутніх медичних працівників. Однак вважаємо, що внутрішній конфлікт створює не сама собою розбіжність показників значущості та доступності цінності, а ставлення суб'єкта до цієї неузгодженості, характер осмислення цього процесу з позиції більш широкого життєвого контексту.

Простежено взаємозв'язок адаптованості майбутніх медичних працівників зі здатністю до *саморегуляції*. Свідченням цього є статистично значущий зв'язок між шкалою «адаптивність» та показником загального рівня саморегуляції ($r = 0,299$ при $p \leq 0,01$). Провідну роль у цьому процесі відіграють такі регуляторні ланки, як «моделювання» та «гнучкість», які у досліджуваних значущо корелюють зі шкалою «адаптивність» ($r = 0,293$; $p \leq 0,01$ та $r = 0,319$; $p \leq 0,01$ відповідно). У респондентів з низьким рівнем адаптованості більш розвинені ланки «планування» і «оцінювання результатів», а з високим – «моделювання» та «гнучкості». Загалом регуляторному профілю майбутніх медичних працівників характерні середнє вираження показників загального рівня саморегуляції з тенденцією до низького (у 44,9% діагностовано низький рівень адаптованості, а в 38,8% – середній, половина з яких демонструє тенденцію до низького). Це пов'язано з двома факторами: по-перше, з онтогенетичними особливостями формування системи саморегуляції особистості; по-друге, зі специфікою самого процесу професійного становлення. На відміну від етапу професійної реалізації (робота на певній посаді в лікувальних та реабілітаційних закладах), де суб'єкт знаходиться «в професії», етап професійного навчання (властиво нашим досліджуваним) відображає процес становлення майбутнього професіонала.

Вивчення орієнтованості майбутніх медичних працівників на стан (ОС–суб'єкти) або дію (ОД–суб'єкти) на етапі контролю за дією, пов'язаного з прийняттям рішення, реалізацією наміру, та контролю за дією, пов'язаного з орієнтацією на неуспіх, дало змогу з'ясувати можливу енергетичну затратність власної поведінки під час виконання регуляторних дій в адаптаційному процесі. Констатовано незначне домінування орієнтації на стан (ОС–диспозиція) на етапі *прийняття рішення*. Домінування ОС–диспозиції регламентує застосування ними такого типу вольової регуляції, як «самоконтроль», обов'язковою умовою якого є прагнення підвищити рівень власної суб'єктної активності за рахунок високої емоційної, а не операційної напруженості. Здебільшого це властиво 52,38% слабоадаптованим респондентам, 17,65% середньоадаптованим та 14,29% досліджуваним з високим показником рівня адаптованості. У ситуації контролю за дією, пов'язаною з реалізацією прийнятого рішення, майже половина (42,86%) адаптованих респондентів та тих, що характеризуються середнім рівнем адаптованості (52,94%), справляються із цим без особливих зусиль (ОД–диспозиція). Домінування ОД–диспозиції є ознакою надання переваги «саморегуляції», що супроводжується мимовільною увагою до цільового

об'єкта і відсутністю надмірних зусиль з боку суб'єкта щодо «енергізації» власної поведінки.

Результати кореляційного аналізу засвідчили взаємозв'язок «адаптації» з копінг-стратегіями. Зокрема, шкала «адаптивність» на статистично значущому рівні додатно корелює з копінг-стратегіями: «соціальна підтримка» ($r = 0,465$; $p \leq 0,01$), «позитивна переоцінка» ($r = 0,426$; $p \leq 0,01$), «планування вирішення проблеми» ($r = 0,365$; $p \leq 0,01$) та «самоконтроль» ($r = 0,331$; $p \leq 0,01$). Зв'язок «адаптивності» зі всіма іншими копінг-стратегіями не є статистично значущим. У майбутніх медичних працівників з різними рівнями адаптації цю особливість відображають результати факторного аналізу. Наприклад, у респондентів із *середнім* рівнем адаптованості такі фактори, як «*позитивний конструктивізм*» та «*раціональна імпульсивність*», забезпечують конструктивний підхід до вирішення проблем, даючи при цьому можливість вийти емоціям, сублімуватися без шкоди для інших. Майбутні медичні працівники з *високими* показниками адаптованості застосовують різноманітний спектр копінг-стратегій задля успішної адаптації. Їхня адаптаційна поведінкова стратегія відзначається *соціальною зваженістю* та *уникненням конфронтаційних дій* через надмірний самоконтроль та планування вирішення проблеми. Респонденти з *низьким* рівнем адаптації, у яких ідентифіковані такі фактори, як *самоконтроль*, *уникнення* та *дистанціювання*, залучають значні внутрішні особистісні ресурси, що сприяють адаптації до того середовища, в якому вони перебувають. Отже, проведений психологічний аналіз застосування копінг-стратегій майбутніми медичними працівниками з різним рівнями адаптованості дає підстави констатувати, що прояв конструктивної активності є умовою успішної адаптації.

Емотивний особистісний ресурс представлений емоційним інтелектом особистості як сукупністю когнітивних здібностей до ідентифікації, розуміння та управління емоціями. Проведений кореляційний аналіз між показниками адаптованості та складовими емоційного інтелекту засвідчив певні особливості у визначенні місця емпатії в структурі адаптаційного процесу студентів медичного коледжу. Наприклад, у респондентів з високим показником рівня адаптованості спостерігається додатна статистично значуща кореляція «адаптивності» з деякими компонентами емоційного інтелекту, зокрема з розпізнаванням емоцій ($r = 0,634$; $p \leq 0,01$), емоційною освіченістю ($r = 0,646$; $p \leq 0,01$). Проте від'ємною є кореляція із самотивацією ($r = -0,820$; $p \leq 0,01$). У майбутніх медичних працівників із середнім рівнем адаптованості її прояв також залежить від здатності керувати емоціями ($r = 0,481$; $p \leq 0,01$), водночас з іншими складовими кореляція відсутня. Адаптація респондентів з низьким рівнем адаптованості залежить від багатьох чинників, що засвідчує кореляційний зв'язок адаптивності та інтегрального показника емоційного інтелекту ($r = 0,540$ при $p \leq 0,01$). Серед таких: керування емоціями ($r = 0,435$ при $p \leq 0,01$), самотивація ($r = 0,612$ при $p \leq 0,01$), розпізнавання емоцій ($r = 0,465$ при $p \leq 0,01$).

Результати факторного аналізу відображають неоднорідність внутрішньої структури емотивного ресурсу в майбутніх медичних працівників з різними рівнями адаптованості. Структура їхнього емоційного інтелекту представлена змістовими

характеристиками, емоційними компетенціями та емоційним досвідом. Якщо респонденти з високим показником рівня адаптованості досягають емоційного комфорту завдяки емоційній компетентності, прагнучи оволодіти емоціями, і їх адаптація проходить *мимовільно*, без особливих зусиль, то майбутні медичні працівники з низьким показником адаптованості прагнуть його досягти *довільним* управлінням емоційним станом. Почуття емпатії, що супроводжує цей процес, емоційно та енергетично виснажує їх. Респонденти із середнім рівнем адаптивності прагнуть за допомогою соціальної компетентності, урівноваженої поведінки та розуміння інших забезпечити собі комфортне перебування в професійному середовищі.

Дослідження агресивності та ворожості як складового компоненту емотивного ресурсу майбутніх медичних працівників засвідчило, що прояв відкритої, прямої агресії студентами є доволі прийнятною стратегією взаємодії і не має значного впливу на їх адаптованість, тоді як ворожість, яка є внутрішньою настановою особистості і часто не виявляється зовні, призводить до зниження емоційного комфорту і порушення адаптації. Чинником появи агресивних та ворожих тенденцій серед низки інших є низька стресостійкість суб'єкта професійної діяльності, яка певною мірою впливає на адаптаційну здатність суб'єкта.

Грунтуючись на системному підході, що є засадничим для аналізу психологічних процесів та явищ у їх взаємозв'язку і взаємозумовленості, ми розробили *типологію особистісних ресурсів адаптації* особистості, «ядром» яких слугують особистісні утворення, що входять до мотиваційно-ціннісного, регуляторного та емотивного особистісних ресурсів адаптації. Їх зіставлення з рівнями адаптованості майбутніх медичних працівників дало змогу виокремити типи особистісних ресурсів, серед яких *продуктивний, помірно-продуктивний та непродуктивний*. Назва кожного типу відображає уявлення про ефективність функціонування особистісних якостей та властивостей, які характеризували той чи інший особистісний ресурс та співвідносно з рівнями адаптованості демонстрували статистично значущу кореляцію. З огляду на це продуктивний тип особистісних ресурсів адаптації засвідчує, що особистісні якості з відповідним рівнем прояву конкретного особистісного ресурсу забезпечують високу, емоційно комфортну адаптацію. Інтеграція особистісних якостей та особистісних ресурсів помірно-продуктивного типу не спричиняє розвитку стану емоційного вигорання та сприяє ситуативній професійній адаптації. Щодо непродуктивного типу, то властивий йому низький рівень адаптованості зумовлений, зазвичай, конформністю та лабільністю. Характерний для цього типу прояв особистісних ресурсів спричиняє підвищення психічної напруженості, втечу від проблем, а у стресових ситуаціях не протидіє розвиткові симптоматики емоційного вигорання.

Загалом аналіз психологічних особливостей прояву особистісних ресурсів адаптації та змістові характеристики їх типології стали підставою для виокремлення декількох ключових *закономірностей* адаптації майбутніх медичних працівників до професійної діяльності:

1. Процес адаптації (пристосування до професійного середовища асиміляцією з ним і самозміною, перетворенням цього середовища та самоусуненням або відходом з нього) здійснюється із залученням значних зусиль та ресурсів адаптації, ключовими з яких є особистісні.

2. Мотиваційно-ціннісний, регуляторний та емотивний особистісні ресурси адаптації функціонують як цілісний, злагоджений механізм, забезпечуючи за умови своєї розвиненості (досконалості) конструктивність процесу адаптації.

3. Типологія особистісних ресурсів адаптації відображає поєднання мотиваційно-ціннісного, регуляторного та емотивного їх різновидів і рівнів адаптованості майбутніх медичних працівників.

Проведений аналіз співвідношення особистісних ресурсів адаптації та рівнів адаптованості майбутніх медичних працівників свідчить про їх взаємозв'язок, а змістовий аналіз поданих типів особистісних ресурсів вказує на необхідність *розвитку «ресурсності» майбутніх медичних працівників*. Незважаючи на те, що в процесі дослідження не було виявлено прямої залежності адаптованості респондентів та їхньої ресурсності, проте індекс цієї ресурсності додатно корелює зі змінною «набуття» (компонентом ресурсності) ($r = 0,793$; $p < 0,01$) та від'ємно – зі змінною «втрати» ($r = 0,718$; $p < 0,01$). Це дає підстави констатувати, що майбутні медичні працівники у своєму розвитку орієнтуються на те, чого вони набувають. Ми вважаємо, що «набуте» мотивує їх до нагромадження особистісних ресурсів, хоча безпосереднього впливу на адаптацію немає. Водночас мотиваційний вплив «набутого» на задоволеність життям також є вищим, порівняно з простою відсутністю ресурсних «втрат». Окреслене свідчить про позитивну динаміку особистісного становлення майбутніх медичних працівників і перспективність розвитку їх адаптаційних ресурсів.

Урахування достатнього рівня особистісного ресурсного потенціалу майбутніх медичних працівників, його спрямованість на «набуття», а також прагнення до професійної самоосвіти сприяє організації психологічного супроводу цього процесу з метою забезпечення якнайкращої їхньої адаптації до майбутньої професійної діяльності. Програму психологічного супроводу детермінують два основних моменти – умови і особливості професійної діяльності в освітньому процесі як об'єктивна реальність та індивідуальні особливості особистості студентів, що розвиваються. Психологічний супровід вможливить системний вплив на становлення базових особистісних утворень, які стануть ресурсами успішної самореалізації та самоздійснення у професійній діяльності.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, що, відповідно до поставлених завдань, полягає в обґрунтуванні особистісних ресурсів адаптації майбутніх медичних працівників до професійної діяльності, доходимо таких основних **висновків**:

1. На основі теоретико-методологічного аналізу проблеми встановлено, що різноманітні теоретичні підходи до проблеми адаптації спричинені специфікою

завдань проведених досліджень. Відмінності в положеннях, які пояснюють адаптаційні процеси, залежать від їх мети, змісту, методів і результатів, а також урахування розбіжностей опису характеристик двох взаємопов'язаних систем: індивіда і середовища. Поруч із зовнішнім чинникам, що задають умови адаптації і контролюють цей процес, важлива роль відводиться особистісним аспектам, індивідуально-типологічним особливостям, які визначають рівень ефективності й темпи перебігу адаптаційного процесу. Ключовими критеріями проходження такої адаптації є поява стану адаптованості до майбутнього професійного середовища та сформованість адаптивності як особистісної якості.

Засадничою методологічною позицією дослідження є суб'єктно-діяльнісно-системний підхід, що відображає процес активного пристосування до специфіки майбутньої професійної діяльності. Феноменологічний аналіз адаптації спричинив потребу її вивчення з позиції детермінації особистісними ресурсами, мобілізація яких забезпечує виконання програми і стратегій поведінки суб'єкта. Запроваджено поняття *особистісні ресурси адаптації*, що розглядаються як індивідуально-психологічні властивості особистості майбутніх медичних працівників, які утворені внаслідок взаємодії мотиваційно-ціннісного, регуляторного та емотивного ресурсів, що без надмірних енергетичних затрат сприяють їхній успішній адаптації до професійної діяльності.

2. На основі урахування положення про професійно-психологічну адаптованість особистості й особистісну ресурсність суб'єкта виокремлено низку ресурсів (соціально-психологічні, особистісні та фахово-компетентнісні), що сукупно формують адаптаційний потенціал особистості. Пріоритетними з них визнано особистісні ресурси адаптації, серед яких: мотиваційно-ціннісний, регуляторний та емотивний. Їх змістовий та процесний аналіз представлений у моделі функціонування особистісних ресурсів адаптації до професійної діяльності майбутніх медичних працівників. Розроблена модель стала основою для виокремлення змісту, характеру та послідовності реалізації емпірико-діагностичного етапу дослідження.

За результатами вивчення адаптивності із застосуванням кластерного аналізу виокремлено високий, середній та низький рівні адаптованості майбутніх медичних працівників до професійної діяльності на початковому етапі їх професіоналізації.

3. Простежено, що високий рівень розвитку психологічних характеристик мотиваційно-ціннісного, регуляторного та емотивного особистісних ресурсів детермінує високу ймовірність успішності адаптації. Констатовано, що успішній адаптації до соціального середовища загалом та професійного зокрема сприяє різноспрямована, внутрішньо несуперечлива система цінностей. Визначальним мотивом на етапі первинної професіоналізації є мотив оволодіння професією і включення до професійної діяльності.

Адаптованість майбутніх медичних працівників до професійної діяльності залежить від їх здатності до саморегуляції. У респондентів з високим рівнем адаптованості краще розвинені такі регуляторні ланки, як «моделювання» та «гнучкість», а з низьким – «планування» й «оцінювання результатів». Низька гармонійність регуляційних ознак пов'язана з онтогенетичними особливостями

формування системи саморегуляції особистості майбутніх медичних працівників та з особливостями самого процесу професійного становлення (на відміну від етапу професійної реалізації, де суб'єкт знаходиться «в професії», етап професійного навчання відображає процес *становлення* майбутнього професіонала).

Проведений психологічний аналіз застосування копінг-стратегій майбутніми медичними працівниками з різним рівнями адаптованості дає підстави констатувати, що прояв конструктивної активності є умовою успішної адаптації. Респонденти з високими показниками адаптованості задля успішної адаптації використовують адаптивні копінг-стратегії, а з низьким – енергозатратні. Незначне домінування орієнтації на стан (ОС–диспозиція) на етапі прийняття рішення вказує на переважання у майбутніх медичних працівників з різними рівнями адаптованості такого типу вольової регуляції, як «самоконтроль», що доводить прагнення підвищити рівень власної суб'єктної активності. Однак цей процес супроводжується досить високою емоційною напруженістю.

Результати факторного аналізу засвідчили неоднорідність внутрішньої структури емотивного ресурсу досліджуваних нами майбутніх медичних працівників з різними рівнями адаптованості. Респонденти з високим показником рівня адаптованості без особливих зусиль досягають емоційного комфорту завдяки емоційній компетентності, а з низьким – завдяки довільному управлінню емоційним станом. Прояв відкритої, прямої агресії студентами є доволі прийнятною стратегією взаємодії і суттєво не впливає на адаптованість, тоді як ворожість, яка є внутрішньою настановою особистості і часто не виявляється зовні, призводить до зниження емоційного комфорту і порушення адаптації.

4. Запропоновано три основні типи поєднання особистісних ресурсів та рівнів адаптації майбутніх медичних працівників, а звідси і типи особистісних ресурсів адаптації – *продуктивний, помірно-продуктивний та непродуктивний*. Зазначено, що продуктивний тип особистісних ресурсів адаптації забезпечує високу, емоційно комфортну адаптацію, помірно-продуктивний не спричиняє розвитку стану емоційного вигорання та сприяє ситуативній професійній адаптації, а непродуктивний – спричиняє підвищення психічної напруженості, уникання проблем, не протидіє розвиткові симптоматики емоційного вигорання.

Виокремлено *особливості*, які визначають адаптованість майбутніх фахівців на початковому етапі їх професійного становлення. Їхній зміст розкривається через положення про те, що: а) адаптація здійснюється внаслідок: пристосування до наявних обставин «вростанням» в середовище і самозміною; перетворення середовища; самоусунення або відходу із середовища; б) адаптація пов'язана із залученням особистісних ресурсів; в) мотиваційно-ціннісний, регуляторний та емотивний особистісні ресурси змістово наповнюють таку особистісну властивість, як адаптивність; г) внутрішня структура адаптивності майбутніх медичних працівників з різними проявами рівня адаптації залежить від емоційного комфорту, детермінованого усвідомленістю різних аспектів їхньої майбутньої діяльності.

Визначено закономірності функціонування особистісних ресурсів адаптації майбутніх медичних працівників до професійної діяльності. Зазначається, що

конструктивність процесу адаптації залежить від змісту, типу та особливостей прояву особистісних ресурсів. Обґрунтовано можливість активізації особистісних ресурсів адаптації засобами психологічного супроводу цього процесу.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів окресленої проблеми. Перспективним напрямом дослідження особистісних ресурсів адаптації на початковому етапі професіоналізації вважаємо ґрунтовне її дослідження відповідно до фахової спеціалізації, гендерних і статевих чинників. Доречними тут будуть розробки і впровадження різноманітних формувальних технологій, що сприятимуть підвищенню рівня адаптованості та розвитку адаптивності як особистісної властивості.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті, надруковані у виданнях, що затверджені як фахові в галузі психології:

1. Галян А. І. Соціально-психологічні аспекти адаптаційної здатності майбутніх медичних працівників / А. І. Галян // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. – Вип. 1. – Т. 1. – С. 20–26.

2. Галян А. І. Взаємозв'язок ціннісно-смислової сфери та узалежненої поведінки особистості / А. І. Галян // Проблеми гуманітарних наук : [зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Психологія» / ред. кол. Надія Скотна (головний редактор), Ігор Галян (редактор розділу) та ін.]. – Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2015. – Випуск тридцять п'ятий. – С. 214–226.

3. Галян А. І. Психологічний ресурс особистості як чинник подолання стресу (огляд досліджень з проблеми) / А. І. Галян // Проблеми гуманітарних наук : [зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Психологія» / ред. кол. Надія Скотна (головний редактор), Ігор Галян (редактор розділу) та ін.]. – Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2015. – Випуск тридцять сьомий. – С. 56–66.

4. Галян А. І. Копінг-стратегії як чинник адаптації майбутніх медичних працівників до професійної діяльності / А. І. Галян // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені О. В. Сухомлинського. Психологічні науки : [зб. наук. праць / за ред. Н. О. Євдокимової]. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2016. – № 1 (16). – С. 22–27.

5. Галян А. І. Методичні аспекти вивчення особистісного адаптаційного ресурсу у процесі підготовки майбутніх медичних працівників до професійної діяльності / А. І. Галян // Актуальні проблеми психології : [зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України]. – Т. IX : Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія. – К. : Талком, 2016. – Вип. 9. – С. 124–132.

Статті, опубліковані у міжнародних періодичних наукових виданнях:

1. Галян А. І. Особистісні ресурси як чинник подолання напружених ситуацій у медичних працівників / А. І. Галян // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – 2015. – III (35), Issue 71. – С. 78–81.

2. Halian A. Personality resources of future specialists' self-regulation in their professional adaptation / Ihor Halian, Andrii Halian // European Humanities Studies : State

and Society / Europejskie Studia Humanistyczne : Państwo i Społeczeństwo. – 2016. – № 1. – P. 103–114.

Статті, опубліковані в журналах та збірниках матеріалів наукових конференцій:

1. Галян А. І. Умови актуалізації особистісного ресурсу / А. І. Галян / Особистість у соціальному, віковому та клінічному вимірі сучасного життя : [матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (7 квітня 2016 р., м. Луцьк)]. – Луцьк : Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2016. – С. 114–123.

2. Галян А. І. Підходи до актуалізації особистісних ресурсів студентів в освітньому середовищі / А. І. Галян / Інноваційний розвиток вищої освіти : глобальний та національний виміри змін : [матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (6–7 квітня 2016 р., м. Суми)]. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – Т. 1. – С. 5–7.

3. Галян А. І. Орієнтація на особистісну ефективність як ресурс професійної адаптації майбутніх медичних працівників [Електронний ресурс] / А. І. Галян // Особистість. Стосунки. Розвиток. Міждисциплінарний аспект : [матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (3–4 червня 2016 р., м. Львів)]. – Львів, 2016. – С. 37–41. (CD-диск)

4. Галян А. І. Вплив змісту комп'ютерних ігор на формування агресивних форм поведінки підлітків / А. І. Галян / Молодіжна політика : проблеми та перспективи : [зб. наук. праць / наук. ред. С. А. Щудло]. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2012. – Вип. 3. – С. 410–413.

5. Галян А. І. Особистісний ресурс та самоактуалізація особистості майбутнього медичного працівника / А. І. Галян // Actual questions and problems of development of social science : International scientific-practical conference (June 28–30, Kielce). – Kielce : Holy Cross University, 2016. – P. 102–105.

6. Галян А. І. Психічне здоров'я у контексті екзистенційно-гуманістичного підходу / А. І. Галян // Український науково-медичний молодіжний журнал. Спец. вип. № 3 (72). – К. : Нац. мед. універ. ім. О. О. Богомольця, 2013. – С. 77–78.

АНОТАЦІЇ

Галян А. І. Особистісні ресурси адаптації майбутніх медичних працівників до професійної діяльності. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2016.

Дисертаційна робота присвячена вивченню особистісних ресурсів адаптації майбутніх медичних працівників до професійної діяльності. Розроблено та обґрунтовано теоретичну концептуальну модель адаптації майбутніх медичних працівників до професійної діяльності. Емпірично визначено структуру мотиваційно-ціннісного, регуляторного та емотивного особистісних ресурсів адаптації майбутніх медичних працівників до професійної діяльності. Окреслено сутність та зміст психологічних ресурсів для забезпечення ефективної адаптації майбутніх медичних працівників до професійної діяльності. Розширено поняття «особистісний ресурс

адаптації» та уточнено поняття «адаптація», конкретизовано їх онтологічний та феноменологічний аспекти. Запропоновано типологію особистісних ресурсів адаптації майбутніх медичних працівників до професійної діяльності та встановлено її психологічний зміст. Визначено особливості та закономірності прояву особистісних ресурсів адаптації майбутніх медичних працівників. Набули подальшого розвитку ідеї особистісного становлення та розвитку суб'єкта діяльності як відкритої системи, здатної до самоорганізації та саморозвитку, внутрішні особистісні утворення і норми соціального та професійного середовища яких взаємодіють між собою. На основі виведених закономірностей і змісту типології обґрунтовано можливість цілеспрямованого супроводу розвитку особистісних ресурсів майбутніх медичних працівників як складової їхнього професійного становлення.

Ключові слова: адаптація, адаптивність, адаптованість, адаптаційний потенціал, особистісні ресурси, особистісні ресурси адаптації, типи особистісних ресурсів адаптації.

Галян А. И. Личностные ресурсы адаптации будущих медицинских работников к профессиональной деятельности. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.01 – общая психология, история психологии. – Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, Луцк, 2016.

Диссертационное исследование посвящено изучению личностных ресурсов адаптации будущих медицинских работников к профессиональной деятельности. Разработана и обоснована теоретическая модель адаптации будущих медицинских работников к профессиональной деятельности, основу которой составляет категория «личностные ресурсы адаптации». Анализ теоретических представлений об адаптации позволил определить разновидности ресурсов, которые обеспечивают этот процесс, а именно: социально-психологический, личностный и профессионально-компетентностный. В частности, составляющими социально-психологического ресурса являются социально-профессиональная компетентность и социальный интеллект, профессионально-компетентностного – профессиональные знания, умения и навыки. Личностные ресурсы представлены мотивационно-ценностным, регуляторным и эмотивным ресурсами. Личностные ресурсы адаптации реализуются благодаря личностным качествам на индивидуальном, субъектно-деятельностном, личностном уровне и на уровне индивидуальности. Эмпирически определено психологическое содержание мотивационно-ценностного, регуляторного и эмотивного ресурсов адаптации будущих медицинских работников. Все компоненты модели функционируют как целостный процесс, обеспечивая эффективность адаптации.

Уточнено понятие «адаптация», конкретизированы его онтологический и феноменологический аспекты. Личностные ресурсы адаптации понимаются как индивидуально-психологические особенности личности будущих медицинских работников, образованные вследствие взаимодействия мотивационно-ценностного, регуляторного и эмотивного личностных ресурсов, которые без чрезмерных энергетических усилий способствуют их успешной адаптации к профессиональной

деятельности. Следствием адаптации является появление личностного состояния адаптированности и такой личностной характеристики, как адаптивность.

Предложена типология личностных ресурсов адаптации будущих медицинских работников к профессиональной деятельности. Среди них: продуктивный, умеренно-продуктивный и непродуктивный, установлено их психологическое содержание. Получили дальнейшее развитие идеи личностного становления и развития субъекта деятельности как открытой системы, способной к самоорганизации и саморазвитию, внутренние личностные образования и нормы социальной и профессиональной среды которых взаимодействуют между собою.

Определены особенности и закономерности функционирования личностных ресурсов адаптации будущих медицинских работников к профессиональной деятельности. Обоснована возможность целенаправленного сопровождения развития адаптивности будущих медицинских работников как составляющей их профессионального становления.

Ключевые слова: адаптация, адаптивность, адаптированность, адаптационный потенциал, личностные ресурсы, личностные ресурсы адаптации, типы личностных ресурсов адаптации.

Halian A. I. Personality resources of adaptation of future health workers to their professional activity. – Manuscript.

Thesis for obtaining a scientific degree of Candidate of Psychological Sciences, specialty 19.00.01 – General Psychology, History of Psychology. – Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, 2016.

The thesis is dedicated to the study of personality resources of adaptation of future health workers to their professional activity. The author has developed and grounded a conceptual model of adaptation of future health workers to their professional activity. The study has empirically determined the structure of motivational value-related, regulatory and emotive personality resources of adaptation of future health workers to their professional activity. The thesis has specified the essence and the content of psychological resources aimed to ensure effective adaptation of future health workers to their professional activity. The author has expanded the concept of the “personality resource of adaptation” and clarified the concept of “adaptation”, detailed their ontological and phenomenological aspects. There has been offered a typology of personality resources of adaptation of future health workers to their professional activity and has been established their psychological content. The author has defined peculiarities and regularities in the manifestation of personality resources of adaptation of future health workers. There have been developed the ideas of personality formation and the development of an agent of activity as an open system that is capable of self-organization and self-development, where there is interaction between internal personality structures and the standards of social and professional environment. On the basis of the derived regularities and typology, the author has substantiated the opportunity of targeted support in developing personality resources of future health workers as part of their professional formation.

Keywords: adaptation, adaptability, adaptation level, adaptive potential, personality resources, personality resources of adaptation, types of personality resources of adaptation.

Підписано до друку 08.11.2016 р. Формат 60х84 1/16. Папір офсетний.
Друк на різнографі. Обсяг 0,9 ум. друк. арк. 0,9 обл.-вид. арк.
Наклад 100 пр. Зам. 405. Виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Винниченка, 14, тел. (0332) 29-90-65).
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.